

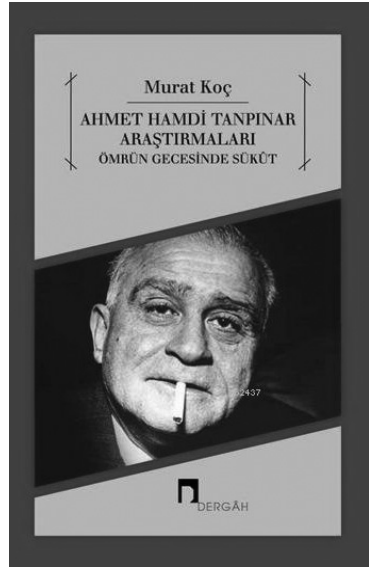
“ZENGİN BİR MADEN”E YENİDEN DÖNÜŞ: AHMET HAMDİ TANPINAR / ÖMRÜN GECESİNDE SÜKÛT

Bilgin Güngör*

Modern Türk edebiyatının öncü şahsiyetlerinden birisi olan ve Tanzimat’la birlikte başlayan “medeniyet buhranı”nı her şeyden önce estetik bir düzlemde yapmış olduğu sentezle ortadan kaldırmayı başaran, Lunaçarski’nin deyişiyle kısaca ifade edersek, bir “sanatçı-düşünür”¹ olan Tanpınar, özellikle son yıllarda akademi ya da akademi dışı çalışmalara en çok konu olan şair ve yazarların başında gelmektedir. Bu sebeple bazı aydınlar tarafından Tanpınar’ın birbirine benzer çalışmalar dolayısıyla neredeyse “tüketildiği”, onun kendi devrindeki “sükût suikasti”ne nazaran bugün adeta bir “istismar suikasti”ne uğradığı düşünülmeye başlanmıştır. Özellikle Hilmi Yavuz’un, Tanpınar’ın 20. yüzyılın sonlarına doğru “entelektüel bir moda” hâline geldiğini ve onun üzerine yapılan çalışmaların daha çok “statü kazanma”ya yönelik bir köprü vazifesi gördüğünü dile getirdiği yazılarını bu duruma bir örnek olarak görebiliriz.²

Akademisyen yazar Murat Koç’un geçtiğimiz günlerde yayınlanan ve Tanpınar üzerine çeşitli zamanlarda yazılmış muhtelif makalelerinden oluşan *Ahmet Hamdi Tanpınar Araştırmaları/Ömrün Gecesinde Sükût*³ başlıklı eseri, her şeyden önce söz konusu eleştirilere bir cevap olma ve Tanpınar üzerine yapılan çalışmaların birbirini tekrar etmekten çok yazarın

* Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Öğrencisi. bilgin.1989@hotmail.com

yeni bir yönünü ortaya çıkardığını kendisi üzerinden ortaya koymaya çalışma iddiasında görünür. Nitekim eserin önsözünde Koç, Tanpınar'ın Hâmid için kullandığı ifadenin benzerini Tanpınar için de kullanır ve ona "bir zengin madene dönülür gibi dönüleceği"ni savunur.⁴ İçerisindeki makaleler ise her ne kadar spesifik konular üzerine yazılmış görünse de, onda Doğu ve Batı medeniyetini pek çok yönüyle bilen, dünyaya bir estetik gözüyle bakan, resimden musikiye, mimariden heykeltıraşlığa kadar pek çok sanatsal alanı edebi güzellik içerisinde yoğuran, İstanbul'u bütün tarihi dokusu ve kültürüyle birlikte estetikleştirilen, Valery'nin rüya estetiğini Bergson'cu bir zamansallık ile kaynaştıran ve hocası Yahya Kemal gibi mükemmeliyetçi bir üslubu olan Tanpınar'ın⁵ bütün bu yönleri, onlara dair bazı tespitlerle birlikte yer alır. Başka bir deyişle kitap içerisinde yer alan ve spesifik bir konu etrafında yazıldığı intibayı uyandıran makalelerin her biri, bazı özel tespitlerle birlikte Tanpınar'ın farklı bir yönünü pratik olarak betimleyen örneklerdir. Ayrıca kitapta, Tanpınar'ın yıllar öncesinde İstanbul ile ilgili yaptığı tekliflere dikkat çekilerek bugün hâlâ güncelliğini koruyan İstanbul'un imar ve geleceği konusundaki tartışmalara estetik bir katkı sunulduğu da görülür.

Kitabın ilk makalesi "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Kültür ve Sanat Dünyasında Paris" başlığını taşır ve Tanpınar'ın gerek biyografisinde gerekse de günlük ve mektuplarında önemli ölçüde yer alan Paris'e yönelik estetik bakışı irdelenir. Koç, "Paris'in Tanpınar'a söyledikleri"ni, "Paris'e kavuşma ve kendi beni etrafında", "güzel sanatların peşinde" ve "geçmişle bugün ve doğu-batı arasında" olmak üzere üç ayrı kategoride değerlendirir ve onun hayatında belirgin bir yeri olan Paris imgesinin renk, ses ve manzara üçgeninde sanatına da yansıtıldığını ifade eder: "...Onu kuşatan, hayata bağlayan bu estetik dünya, okuyucularını da saracak kadar geniş bir kuvvete sahiptir. Bu kuvvetin en temel dayanak noktaları da bütün güzel sanatlardır. Estetik dünyasında önemli yer tutan Paris de, bu çerçeve içinde renk, ses ve manzara çeşitliliğiyle eserlerine yansıma imkânı bulur."⁶ Yine aynı makalede Koç, Lukacs ve Adorno'nun sanatın bir "sığınak" yahut da "ütopya" niteliği arz ettiğine yönelik düşüncelerini⁷ Tanpınar ve Servet-i Fünûn estetiği özelinde yeniden kurgular ve onları bu açıdan bir karşılaştırmaya tabi tutar: "Tanpınar'ın bir yaşadığı bir de yaşamak istediği bir hayat mevcuttur. Onun için de sanat, Servet-i Fünuncular gibi bir sığınaktır. Ancak o Servet-i Fünuncular gibi hayatın gerçeklerini göz ardı etmez. Bunlarla elinden geldiğince mücadele eder çalışır."⁸

"Büyük Portreler Galerisi": *Beş Şehir*" başlığını taşıyan makalesinde Koç, Tanpınar'ın Selçuk tarihi için kullandığı "büyük portreler galerisi" tabirini, son zamanlarda Gide'in *Günlükler*'iyle karşılaştırılan⁹ fakat pek çok yerde onu da aşan *Beş Şehir* adlı eseri için kullanır. Koç bu eserde Anadolu'daki Türk tarih ve kültürünü var eden din ve devlet adamları ile sanatkârların yer yer üstlendikle-

ri rol ve eserleriyle yer yer ferdi hayat trajedileriyle yer yer de “birkaç kelimeyle” karşımıza çıktıklarını dile getirir ve Tanpınar’ın burada tarih, sanat ve birey üçgeninde bir kurgu peşinde olduğunu ifade eder: “Tanpınar bu eserin de üç şeyin peşindedir: Tarih, sanat ve bu ikisiyle bağlantılı olarak ferdin hem sosyal hem de bireysel mânâda yaşadıkları...”¹⁰ Bu makalenin bir devamı niteliğinde olan “*Beş Şehir*’de Din ve Tasavvuf” başlığını taşıyan makalesinde ise Koç, Tanpınar’ın Türk toplumundaki din olgusuna tarihsel ve kültürel bir bakış açısından çok estetik bir bakış açısıyla baktığını ifade ederek onun *Beş Şehir* adlı eserindeki din ve tasavvuf olgusunu din adamları, sufiler ve mimari eserler bazında değerlendirir. Koç’a göre *Beş Şehir*’deki din olgusu üzerin yazdıklarından da anlaşılacağı gibi Tanpınar, dini millet hayatında biçimlendiren bir işleve sahip değer olduğunu farkındadır: “Tanpınar Doğu ve Batı’yı hakkında bilen bir aydındır. Dinin millet hayatında tuttuğu yeri de bilir. Kendi toplumuyla ilgili hiçbir ayrıntıyı kaçırmayan Tanpınar, dini de toplumun değerler manzumesi içinde ele alır.”¹¹

Kitapta “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın İstanbul’un Fethi Etrafındaki Düşünceleri” başlığını taşıyan makalesinde Koç, Tanpınar’ın özellikle *Yaşadığım Gibi* başlıklı eserindeki fethe de kültürel ve tarihsel ama bunlardan fazla olarak estetik bir gözle baktığını dile getirir ve bu açıdan hocası Yahya Kemal’in onun üzerindeki tesirlerini ele alır. Bu makalenin en dikkat çekici yanlarından birisi de günümüzde dahi önemli bir sorunsal olan İstanbul’un imarı ve geleceği üzerine Tanpınar’ın yıllar öncesinde yaptığı tespitlerine yönelik Koç’un çektiği dikkattir. Tanpınar’ın, İstanbul’un mevcut olduğu hâliyle korunması, onu dünyaya tanıtan nitelikli çalışmalara yapılması gibi tekliflerine değinen Koç, bugün de güncelliğini koruyan bu tekliflere yönelik hâlâ dikkat çekilmemiş olduğunu söyler: Tanpınar elli yıl kadar önce yazdığı yazılarda, İstanbul adına gidilecek yolu göstermiştir. Dikkati çeken nokta onun tekliflerinin üzerinde durulmamış olmasıdır. Tanpınar hocası Yahya Kemal gibi İstanbul’u Türk tarihinin bir özü olarak kabul etmiş ve onda yarınları besleyecek bir kaynak hüviyetini keşfetmiştir.”¹²

“Tanpınar’ın Işık, Renk ve Manzara Cenneti: Boğaziçi” başlıklı makalesinde ise Koç, Tanpınar’ın özellikle *Huzur* ve *Beş Şehir* başlıklı eserlerindeki Boğaziçi imgesine yönelik bakışının tarihsel, kültürel ve estetik niteliğini ele alarak onun bu konuda hocası Yahya Kemal ve Abdülhak Şinasi Hisar ile olan benzer ve farklı yönlerine dikkat çeker. Yazar’a göre Yahya Kemal ve Tanpınar, ferdi hayatlarında olduğu gibi sanatlarında da tarihsellik unsurunu başat bir biçimde kullanır. Ancak tarihe daha çok büyük olaylar, savaşlar, şahsiyetler penceresinden bakan Yahya Kemal’in aksine Tanpınar daha çok sanatsal bir açıdan bakar: “Yahya Kemal tarihî planda daha çok kahramanlıkları, fetihlere karışan top ve tek bir seslerini hatırlar. Tanpınar ise fetihleri daha sanatkârane bir planda ele alır.”¹³

Yine yazara göre Tanpınar, Boğaziçi'nin kendisine özgü bir tarihi ve kültürü olduğu fikriyle Hisar'ın "Boğaziçi Medeniyeti" adını verdiği kavrama yaklaşır. Ancak yazar, Hisar'da bu kavramın daha çok bir "mazi cenneti" olmasına rağmen Tanpınar'da daha çok bir "ışık, renk ve manzara cenneti"dir: "Boğaziçi Abdülhak Şinasi Hisar için bir 'mazi cenneti'dir. Hisar Boğaziçi sularına akseden gölgelerde mesut çocukluk günlerini ve -bu günlere bir çerçeve teşkil eden 'Boğaziçi Medeniyeti' içinde şahsiyetini yapan- bütün mazisini arar. Ahmet Hamdi Tanpınar içinse Boğaz, bir ışık, renk ve manzara cennetidir."¹⁴

Yazar, "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde Üsküdar" başlıklı makalesinde ise Tanpınar'ın eserlerinde yine tarihsel ve kültürel açıdan çok estetik açıdan ele alınan Üsküdar imgesine dikkat çeker ve Üsküdar'ın bu eserlerde peyzajıyla, mimarisiyle ve sosyal hayatıyla ne şekilde yer aldığını göstermeye çalışır. Yazara göre Tanpınar, özellikle *Beş Şehir*, *Huzur*, *Yaşadığım Gibi* başlıklı eserlerinde sadece Üsküdar'ın değil genel olarak İstanbul'un tarihine özellikle sanat eserleri aracılığıyla gider: "Tanpınar âdeta İstanbul'u ve onun tarihini, sanat eserleri vasıtasıyla yeniden yaşamayı arzular."¹⁵

"Yahya Kemal Beyatlı ve Ahmet Hamdi Tanpınar'da Sevilen Kadın Tipi Üzerine" başlıklı makalesinde Koç, Yahya Kemal ve Tanpınar'daki sevgililerin ortak tipolojik niteliklerini ele alır ve onların arasındaki bu paralelliğin bir tesirden çok kültürel ve sanatsal anlayışlarındaki bir ortaklık olarak görülmesi gerektiğini dile getirir: "Buradaki paralellikleri bir tesirden ziyade, aynı kültürel havayı teneffüs eden, hayat ve sanata bakışlarında ortak noktalar bulunan Yahya Kemal ile Tanpınar'ın ancak Nuran gibi kültürel zenginliğe sahip, bazı temel değerleri hakkıyla taşıyan, tarih, geniş mânâda kültür meseleleri ve hayat konusunda bir fikri ve tavrı olan, biyografisinde İstanbul'un önemli yer tuttuğu bir kadını sevebileceklerini ve onunla yaşanacak aşkı sanat eseri vasıtasıyla idealleştireceklerini de unutmamak gerekir."¹⁶ Yazara göre özellikle Yahya Kemal'in "Bir Tepeden", "Mihriyar", "Erenköyü'nde Bahar" gibi şiirlerindeki kadın imgesiyle Tanpınar'ın *Huzur* romanındaki Nuran imgesi pek çok açıdan benzerlik gösterir ve "...aradaki benzerlikler, sevilen kadınla coğrafya, ırk, iklim, musiki ve kültür değerleri arasında kurulan ilişkiler bakımından dikkat çekicidir."¹⁷

Kitapta yer alan "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Roman ve Hikâyelerinde Kıyafet-Karakter İlişkisi Üzerine Bir Deneme" başlıklı makalesinde yazar, Tanpınar'ın gerçek hayatta olduğu gibi roman ve hikâyelerinde de dikkatli bir gözlemcilik niteliğine sahip olduğunu, ayrıntılara yöneldiğini ve dolayısıyla kıyafet olgusunu tasvir etmede de gösterdiği ustalığa dikkat çekerek, onun özellikle *Huzur*, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, *Mahur Beste* romanlarıyla "Geçmiş Zaman Elbiseleri" hikâyesindeki kıyafet-karakter ilişkisine yönelir. Yazar, bu eserlerde kahramanların giydiği kıyafetlerin bir yandan onlardaki geçmişi arayan

karakter özelliklerini yansıttığını, diğer yandan ise bizzat bu karakter özelliklerini etkilediğine yönelik ikili bir ilişkinin varlığına ve bundan kaynaklı bir tereddüt durumuna dikkat çeker : "...Hastalık derecesinde mazi hasretine tutulan veya giydiği kıyafetin tesiriyle karakteri değişen insanlar dünle bugün, kendisi olmakla bir başkası olmak arasında gider gelirler."¹⁸

"Tanpınar'ı Mektuplar'ın Işığında Okumak" başlıklı makalesinde Koç, Zeynep Kerman'ın Tanpınar'ın Mektupları başlığı altında yayınladığı mektupların, Tanpınar'ın kendi kişiliğini, sanatını, Avrupa izlenimlerini ve sosyal-siyasi konular hakkındaki düşüncelerini net bir şekilde öğrenmek için başvurulacak bir kaynak olduğu kanaatinde. Yazar, Adalet Cimcoz'dan Ahmet Kutsi Tecer'e, Hasan Ali Yücel'den Bedri Rahmi Eyüboğlu'na kadar devrin önde gelen kültür ve sanat adamlarına yazmış olduğu mektuplara bakıldığında Tanpınar'ın ayrıca mektup yazma hususundaki tutkusunun açığa çıktığını, dolayısıyla da daha fazla mektubun da yazılmış olabilme ihtimalini dile getirir: "Kuşkusuz Tanpınar daha fazla mektup yazmıştı. Çünkü üslubundaki sıcaklık ve samimiyetten, mektup yazmayı çok sevdiğini anlamak mümkün."¹⁹

Kitapta yer alan bir başka makale ise İnci Enginün ve Zeynep Kerman'ın birlikte hazırlayıp *Günlüklerin Işığında/Tanpınar'la Başbaşa* adıyla yayınladıkları eserin değerlendirildiği "Tanpınar'ı Günlüklerin Işığında Okumak" başlığını taşır. Bu makalede Koç, Tanpınar'ın günlüklerindeki Avrupa izlenimlerini, kendi ferdi hayatıyla estetiğini, sosyal ve siyasi meseleler üzerindeki tutumunu ve hayat karşısındaki kendisine özgü konumlanışı ele alır. Yazar çeşitli konular etrafında yazılmış olan ve dağınık bir biçim arz eden bu günlüklerde Tanpınar'ın kendisini bir roman kahramanı gibi ele aldığına yönelik bir izlenime ulaştığını getirir: "Kitabı okuyup bitirdiğim zaman, Tanpınar'ın tıpkı bir roman kahramanı tarzında yaşadığını düşünmek bana doğru bir fikir gibi geldi."²⁰ Bu makaleyle bağlantılı olarak değerlendirilebilecek olan kitabın son makalesi "Ahmet Hamdi Tanpınar ve Oğuz Atay'ın Günlükleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Okuma Denemesi"nde yazar, ülkemizdeki karşılaştırmalı edebiyat sahasında nadir görülebilecek bir çalışmaya imza atar ve Türk edebiyatının iki modern yazarının günlüklerini karşılaştırır. Koç'a göre Tanpınar'ın ve Atay'ın günlükleri özellikle üslup açısından farklı bir nitelikte bulunsa da, şahsi tutum, dil, edebi eserleri değerlendirme gibi konularda bazı ortak yönere de sahiptir. Yazar, gerek Tanpınar'ın gerekse de Atay'ın günlüklerini bu farklılıklar ve ortaklıklar üzerinde değerlendirdikten sonra her iki yazarın hem ferdi hayatlarında hem de sanatlarında birer "tutunamayan" imgesine sahip olduğunu dile getirir: Tanpınar ve Atay, romanlarında tutunamayanları anlatmışlardır. Günlüklerindeki değerlendirmelerden yola çıkarsak, kendilerini de birer 'tutunamayan' gibi kabul ettiklerini görürüz."²¹

Makalelerin hemen hemen hepsinde sıklıkla sınıflandırmalı bir biçimi kullanan Murat Koç'un bu eseri, günümüz gerekse de gelecek kuşaklar için Tanpınar'ın kendisine nasıl bitmeyen bir "maden" gibi "tekrar tekrar dönülecek" olduğunu ve modern Türk edebiyatındaki yerinin asla doldurulamayacak bir vaziyette bulunduğunu gösteren eserler arasındadır. Tanpınar okurlarının veya onun üzerinde yeni çalışmalara imza atmak isteyen araştırmacıların faydalanacağı ve örnek alacağı bu eserle hem yazar hem de Dergâh Yayınları, Türk kültür ve edebiyatı açısından önemli bir hizmeti daha yerine getirmiştir.

DİPNOTLAR

- 1 Aleksandr Vasilyeviç Lunaçarski, *Sanat ve Edebiyat Üzerine*, (Çev. Ülker İnce), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2009. s. 80.
- 2 Hilmi Yavuz'un söz konusu tespitleri için bkz. Hilmi Yavuz, "Tanpınar ve Yanılığlar", Zaman Gazetesi, 30.01.2013. Hilmi Yavuz, "Tanpınar 'Baticı' mı İdi, Yoksa 'Batı'lı mı?", Zaman Gazetesi, 06.02.2013.
- 3 Murat Koç, *Ahmet Hamdi Tanpınar Araştırmaları/Ömrün Gecesinde Sükût*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.
- 4 a.g.e., s. 7-8.
- 5 İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009. s. 330-336.
- 6 *Ahmet Hamdi Tanpınar Araştırmaları/Ömrün Gecesinde Sükût*, s. 44.
- 7 Bu konu hakkındaki detaylı bilgi için bkz. İsmail Tunalı, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2009. s. 126-129. Georg Lukacs, *Roman Kuramı*, (Çev. Cem Soydemir), Metis Yayınları, İstanbul 2011. s. 39-48.
- 8 *Ahmet Hamdi Tanpınar Araştırmaları/Ömrün Gecesinde Sükût*, s. 44.
- 9 Murat Bardakçı, "Muhafazakâr Sanat", *Habertürk Gazetesi*, 13.04.2012.
- 10 *Ahmet Hamdi Tanpınar Araştırmaları/Ömrün Gecesinde Sükût*, s. 45.
- 11 a.g.e., s. 70.
- 12 a.g.e., s. 105.
- 13 a.g.e., s. 108.
- 14 a.g.e., s. 109-110.
- 15 a.g.e., s. 129.
- 16 a.g.e., s. 147.
- 17 a.g.e., s. 162.
- 18 a.g.e., s. 174.
- 19 a.g.e., s. 199.
- 20 a.g.e., s. 211.
- 21 a.g.e., s. 236.